

Відгук

офіційного опонента, кандидата історичних наук,
старшого викладача кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»
Лехнюка Романа Олеговича
про дисертацію Грабець Юлії Андріївної на тему:
«Діяльність греко-католицького духовенства
Східної Галичини у 1918–1939 рр.»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»
в галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальність теми. Навряд чи можливо знайти в історії Галичини XIX і першої половини XX століття явище й інституції важливішу, ніж Греко-католицька церква (ГКЦ). Упродовж поколінь греко-католицьке духовенство – як парафіяльне, так і вища ієрархія – було творцями, а згодом ключовими співтворцями українського не лише духовно-релігійного життя, але й національного руху, творцями модерної української нації в Галичині. Це витворило в ментальності греко-католицького духовенства своєрідне уявлення про власну роль як «отців народу» – уявлення про обов'язок виконання не лише суто душпастирських функцій, а й про необхідність бути покровителями народу, його заступниками й лідерами.

Хоча до початку міжвоєнного періоду, з огляду на цілу низку причин, ГКЦ втратила провідну суспільно-політичну роль у житті українського галицького суспільства на користь представників світських професій, вона все ще залишалась вкрай важливою у найрізноманітніших сферах: національній, ідейній, політичній, соціально-економічній, просвітницькій тощо. З огляду на вищесказане не підлягає жодному сумніву потреба вивчення діяльності греко-католицького духовенства в 1918–1939 роках. У цей час воно стикається з новими викликами, які намагається долати – іноді успішно, іноді не надто. Як вірно зазначила авторка дисертаційного дослідження – комплексного дослідження про греко-католицьке духовенство окресленого періоду наразі не існує, тому спроба його створення Юлією Грабець однозначно на часі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах науково-дослідної теми кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Релігія і Церква у контексті світових і суспільних трансформацій» (номер державної реєстрації 0123U101108).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх наукова достовірність. Дисертаційна робота Юлія Грабець є самостійний і ґрунтовним дослідженням окресленої теми. Авторка у вступі визначила сім дослідницьких завдань, об'єднаних спільною метою – з'ясувати соціально-правове становище греко-католицького духовенства, його участь у процесах соціально-економічного, освітнього та культурно-просвітницького характеру на території Східної Галичини в міжвоєнний час. Ці завдання (з одним винятком, про який буде згадано нижче) охоплюють головні аспекти досліджуваної проблематики.

Можна погодитись із авторкою, що це дослідження є першою – і досить вдалою – спробою комплексної характеристики греко-католицького духовенства в Галичині в міжвоєнний період. Юлія Грабець на високому рівні узагальнила адміністративно-управлінський устрій ГКЦ, специфіку її відносин з вельми ворожою Другою Річчю

Посполитою. На похвалу заслуговує аналіз впливу земельної реформи польського уряду на фінансовий та матеріальний стан священників, а також з'ясування специфіки функціонування Малої семінарії у Львові та фахових шкіл під керівництвом сестер ЧСВВ.

Дослідницею поглиблено вже існуючий в українській і діаспорній історіографії аналіз втрат греко-католицьких парафій унаслідок Першої світової війни; участі кліру в кооперативному русі; відносин між парохами та парафіянами тощо.

Завдяки ретельному опрацюванню великого масиву джерельного й історіографічного матеріалу дисертантка зуміла сформулювати науково достовірні, логічні, вичерпні й добре структуровані висновки.

Дисертація пройшла належну наукову апробацію. Її основні положення викладено в 12 наукових публікаціях, серед них: одна фахова стаття категорії «А», три фахові статті категорії «Б», сім – матеріали наукових конференцій, а ще одна додатково відображає результати дослідження.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Структура роботи має проблемний характер, і такий підхід авторки є слушним з огляду на обрану тематику, адже дозволяє максимально ґрунтовно розкрити різні аспекти функціонування й діяльності греко-католицького духовенства упродовж фіксованого часового проміжку. Дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (461 позиція), додатків.

У вступній частині дисертації Юлії Грабець обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, завдання роботи, методологічні аспекти, сформульовано хронологічні межі та територіальні рамки, розкрито наукову новизну та форми їх апробації.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» авторка провела аналіз стану наукової розробки теми, джерельної бази, використаної при написанні роботи та обґрунтувала теоретико-методологічні принципи наукового пошуку. Щодо методології дослідження, то обраний Юлією Грабець інструментарій (загальнонаукові методи системного і структурного аналізу та синтезу, індукції та дедукції; спеціальні історико-генетичний, діахронний, порівняльно-історичний, статистичний та ін.) є доречним і добре обґрунтованим.

Історіографію обраної теми Юлія Грабець аналізує, розділивши її на три групи: 1) роботи сучасників подій (1918–1939); 2) дослідження діаспорних авторів; 3) праці українських дослідників доби незалежності. У рамках обраної структури наліз проведено якісно, з виокремленням як добре досліджених аспектів теми, так і тих її галузей, які залишаються в українській історичній науці фактично *tabula rasa*. Щоправда, обрана структура має одне упущення, яке буде розглянуто далі в тексті відгуку.

Джерельна база дисертації не залишає сумніву в сумлінності й працьовитості дослідниці. Вона складається як з неопублікованих, так і опублікованих матеріалів центральних, державних та обласних архівів України, зокрема Львова, Тернополя, Івано-Франківська, а також Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України.

З огляду на обрану тему, основою джерельної бази стали матеріали архівних фондів, пов'язаних із діяльністю ГКЦ. Наприклад, з Центрального державного історичного архіву України у м. Львів це фонд 201 «Греко-католицька митрополича консисторія», фонд 358 «Шептицький Андрей...», фонд 408 «Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів», фонд 451 «Греко-католицька богословська академія, м. Львів». Також авторкою опрацьовано значний обсяг джерел, що походять з адміністративних установ польської влади

– воєводств і староств, особливо з Державного архіву Івано-Франківської і Тернопільської областей. Окремо варто відзначити використання матеріалів з особового фонду о. Ісидора Глинського, що зберігається у відділі рукописів ЛННБУ ім. Василя Стефаника.

Другий розділ **«Соціально-правове та економічне становище греко-католицького духовенства»** складається з трьох підпунктів. Частина 2.1 приємно вражає ґрунтовним пропрацюванням не завжди чіткої і стрункої управлінської структури ГКЦ. Цей елемент дисертації однозначно може в майбутньому використовуватись іншими дослідниками як вичерпний довідник структури Церкви, повноважень різних її інституцій і представників – від митрополичого ординаріату до деканату, від митрополита – до парохів і сотрудників. На цьому фоні дещо в тіні опиняється частина підпункту 2.1, присвячена проблемі правових (а зі сторони польської влади часто і не правових) відносин між ГКЦ і польської владою. Проте вона також є добре структурованою і вичерпно розкриває проблему.

Пункт 2.2 скурпульозно розкриває численні труднощі матеріального й фінансового становища духовенства, зумовленого як наслідками воєн (Першої світової, польсько-української, польсько-більшовицької), так і політикою Другої Речі Посполитої, яка прагнула ослабити греко-католицький клір з огляду на його вагомий роль у ледь не всіх проявах українського національного життя в Галичині. Його логічним продовженням є пункт 2.3, де авторкою розглянуто участь духовенства у процесах соціально-економічного та господарського розвитку Галичини. Адже діяльність священників у рамках, до прикладу, кооперативів, одночасно слугувала двом цілям – подоланню власної матеріальної скрути та покращення соціально-економічного становища української суспільності краю. Окреслені проблеми розкрито на високому рівні, з великою кількістю важливих, а часто й пізнавальних, деталей. Єдиний нюанс – авторці вартувало би присвятити дещо більше уваги ширшому контексту економічних тенденцій у міжвоєнній Польщі, щоб читачу легше було зрозуміти як певні дії влади, так і динаміку цін, інфляції, а отже не/заможності духовенства.

У третьому розділі **«Освітня та культурно-просвітницька діяльність духовенства»** Юлія Грабець детально дослідила історично ключовий елемент діяльності греко-католицького кліру. Адже саме власна освіченість на контрасті з рештою українського соціуму – переважно селянського – від початку ХІХ століття забезпечувала домінуючу, а згодом просто дуже важливу роль греко-католицького духовенства в Галичині. Саме багато в чому й сформувало в них почуття відповідальності перед спільнотою – згаданий вище образ «отців народу». У міжвоєнний період, як і в часи монархії Габсбургів, цей образ зумовлював два ключові напрями – власна освіта духовенства і просвітницька діяльність серед населення.

Авторка ґрунтовно розкрила засади і специфіку діяльності греко-католицьких семінарій, а також передумови появи й роль такого важливого закладу як Львівська Богословська академія. Водночас нею добре показано яких форм і напрямків набувала громадсько-просвітницька діяльність кліру. Вона була ключовою у збереженні ГКЦ вагомій ролі в суспільстві і на якій активно наголошували вищі ієрархи, а особливо Митрополит Андрей Шептицький. Опіка над сиротами, кількість яких різко зросла через війни, участь у розвитку й діяльності «Просвіти» чи «Рідної школи», соціальні проекти та робота з молоддю (зокрема діяльність «Католицької акції» та свято «Українська Молодь Христові», створення й підтримка навчальних закладів чи викладання у них – це неповний перелік сфер діяльності духовенства, якісно розкритих авторкою у третьому розділі дисертації.

Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації. Як зазначено вище, дисертаційна робота Юлії Грабець виконана на високому науковому рівні. Втім, як і

абсолютно будь-яке історичне дослідження, вона не позбавлена певних хиб, спірних моментів і потенціалу для покращення в подальших студіях авторки.

Найбільше впадає у вічі певний дисонанс між темою дисертації та її змістом. Тема «Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр.» звучить так, що від неї очікуєш розкриття всіх аспектів життя греко-католицького кліру міжвоєнної Галичини. Натомість у роботі – хай і на дуже доброму рівні – розкрито лише частину з них: правові, соціально-економічні, освітні, культурні та пов'язані з ними. Натомість для такої заявленої теми необхідно було б розглянути й суспільно-політичні процеси, до яких міжвоєнна ГКЦ була залучена на різних рівнях і в дуже багатьох проявах: реакція духовенства на поширення антицерковних і антихристиянських ідей (комунізму, соціалізму, фашизму), відносини різних щаблів церковної ієрархії з радикальним українським націоналізмом (зокрема, на прикладі вбивства Івана Бабія чи різко негативного ставлення ОУН до свята «Українська Молодь Христові»). Деякі з елементів, такі як питання celibату чи протистояння між візантиністами та окциденталістами (західниками), лише дотично згадано в тексті роботи, а тому суто з нього не можна зрозуміти масштаб і важливість цих явищ для життя греко-католицького духовенства.

Ця проблема проявляється навіть при співставленні об'єкту та предмету дослідження: у першому випадку згадано місце греко-католицького духовенства в суспільно-політичних процесах Східної Галичини, а в другому – вже ні. Щоб уникнути такої ситуації вартувало в темі конкретизувати ті аспекти, які розглядаються в роботі.

Дослідниці також вартувало би звернути увагу на низку праць польських істориків, які дали б змогу детальніше розкрити ті чи інші складові теми дисертації. Наприклад, на статтю Даріуша Іванечка про єпископа Йосафата Коциловського чи збірник наукових статей, присвячених постаті митрополита Андрея Шептицького «Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materialy». Корисною для авторки стала би також монографія Мацея Струтинського «Myśl społeczno – polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918-1939)». Для більш повного висвітлення еволюції греко-католицького духовенства в попередній період, а отже для розуміння того, як воно стало тим, чим було в міжвоєнну добу, також вартувало би використати книгу Бернадети Войтовіч-Губер «“Ojcowie narodu”. Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918)». Загалом, здобутки польської історіографії у вивченні міжвоєнної ГКЦ вартувало би розглянути як окрему, четверту, категорію в першому розділі праці.

Хоча Юлія Грабець добре проаналізувала проблему складних взаємовідносин між ГКЦ та польською владою, корисним було би приділити трішки більше уваги відносинам Церква-держава в добу Габсбургів. Різкий негативний контраст у цих відносинах греко-католицького духовенства порівняно з австрійським часом дав би краще розуміння численних труднощів, з якими воно не могло не зіткнутись зі сторони окупаційної польської адміністрації.

Наведені вище зауваги й пропозиції не підважують загалом високого рівня аналізованого дисертаційного дослідження.

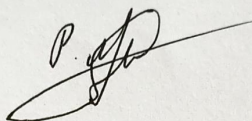
Відповідність роботи встановленим вимогам. Дисертація Юлії Грабець відповідає чинним вимогам, що висуваються до наукових досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки»). Положення, винесені на захист, є науковими, обґрунтованими, містять наукову новизну та підтвердженні в процесі дослідження. Поставлені у вступі мету й завдання авторкою виконано в повному обсязі.

Загальний висновок. Дисертація Юлії Грабець «Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр.» подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» є самостійним, якісним і завершеним науковим дослідженням. Про це свідчить обсяг опрацьованих джерел та історіографічних праць, логічна структура роботи, її зміст і висновки. Результати студій відповідним чином відображені у наукових публікаціях авторки.

Дисертація відповідає вимогам, що висуваються до наукових кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії, а тому Грабець Юлія Андріївна заслуговує на присудження наукового доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» в галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент

кандидат історичних наук
старший викладач кафедри історії, музеєзнавства
та культурної спадщини
Національного університету
«Львівська політехніка»

Роман ЛЕХНІЮК

